

**Izvještaj o stanju ljudskih prava
seksualnih i rodnih manjina
u Republici Hrvatskoj
za 2004. godinu**

1. Uvod

Pozitivni pomaci u stanju ljudskih prava seksualnih i rodni manjina u Republici Hrvatskoj u 2004. godini najviše se očituju u aktivnom djelovanju pravobraniteljica, te u uvođenju novih zakonskih zaštita.

Najozbiljnije kršenje ljudskih prava seksualnih i rodni manjina, kao i prava djece, očitovalo se u hrvatskom odgojno-obrazovnom sustavu u kojem nema sustavne spolne naobrazbe.

2. Zakonodavstvo

Nakon velikog pomaka koji se dogodio u hrvatskom zakonodavstvu 2003. godine uvođenjem prvih antidiskriminacijskih odredbi, u 2004. godini Hrvatski Sabor uvrstio je slične odredbe i u Zakon o medijima, te Kazneni zakon.

Zakon o medijima¹

II. OPĆA NAČELA

1. Sloboda medija

Članak 3.

(4) Zabranjeno je prenošenjem programskih sadržaja u medijima poticati ili veličati nacionalnu, rasnu, vjersku, spolnu ili drugu neravnopravnost ili neravnopravnost na temelju spolne orijentacije, kao i ideološke i državne tvorevine nastale na takvim osnovama, te izazivati nacionalno, rasno, vjersko, spolno ili drugo neprijateljstvo ili nesnošljivost, neprijateljstvo ili nesnošljivost na temelju spolne orijentacije, poticati nasilje i rat.

Antidiskriminacijska odredba iz članka 3., stavka 4. Zakona o medijima zabranjuje poticanje ili veličanje neravnopravnosti na temelju spolne orijentacije, kao i izazivanje neprijateljstva ili nesnošljivosti na temelju spolne orijentacije. Usvajanjem takve odredbe, uz Zakon o elektroničkim medijima² i Zakon o Hrvatskoj radioteleviziji³, izgrađen je pravni okvir za zaštitu seksualnih manjina u medijima.

Kazneni zakon

Rasna i druga diskriminacija

Članak 174.

(1) Tko na temelju razlike u rasi, spolu, boji kože, nacionalnosti ili etničkome podrijetlu krši temeljna ljudska prava i slobode priznate od međunarodne zajednice,

kaznit će se kaznom zatvora od šest mjeseci do pet godina.

(2) Kaznom iz stavka 1. ovoga članka kaznit će se tko progona organizacije ili pojedince zbog njihova zalaganja za ravnopravnost ljudi.

(3) Tko javno iznosi ili pronosi zamisli o nadmoćnosti jedne rase nad drugom, ili širi rasnu mržnju, ili potiče na rasnu diskriminaciju,

kaznit će se kaznom zatvora od tri mjeseca do tri godine.

Zakon o izmjenama i dopunama Kaznenog zakona²

Članak 20.

U članku 174. stavku 3. iza riječi: »po osnovi boje kože« dodaju se riječi: »ili spolnog opredjeljenja, ili drugih osobina« na oba mjesta u rečenici.

¹ Narodne novine 59/2004

² Narodne novine

Prepoznavanje spolne orijentacije u Zakonu o izmjenama i dopunama Kaznenog zakona kao jedan od temelja po kojima se ne smije vršiti diskriminacija, ključno je za efikasno sankcioniranje kaznenih djela nasilja i diskriminacije nad pripadnicima/ama seksualnih manjina.

Unatoč našim preporukama i amandmanu uloženom od strane zastupnice SDP-a, Zakon o zaštiti prava pacijenata nije usklađen sa Zakonom o istospolnim zajednicama.

U članku 24. prijedloga Zakona o zaštiti prava pacijenata omogućeno je pravo na uvid u medicinsku dokumentaciju bračnom drugu pacijenta, izvanbračnom drugu, punoljetnom djetetu, roditelju, punoljetnom bratu ili sestri, te zakonskom zastupniku. Međutim, u članku 24. ne navodi se da je to isto pravo dostupno istospolnom/oj partneru/ici. Također, člankom 35. prijedloga Zakona o zaštiti prava pacijenata, koji govori o podnošenju pritužbe zbog povrede prava utvrđenih tim prijedlogom Zakona, ravnatelju zdravstvene ustanove, upravi ili osobi ovlaštenoj za vođenje poslova trgovačkog društva koje obavlja zdravstvenu djelatnost, pravo na takvu pritužbu uskraćeno je partneru/ici pacijenta iz istospolne zajednice.

S obzirom na to da navedena prava treba imati samo osoba koja je bliska s pacijentom/icom, te se u tu svrhu u prijedlogu Zakona navode bračni i izvanbračni drug, te članovi uže obitelji, nezamislivo je da u istom članku nije naveden partner/ica iz istospolne zajednice. Smatramo da je Hrvatski sabor napravio strašan propust ne prihvativši amandmane na članke 24. i 35. Zakona, te na taj način počinio neizravnu diskriminaciju osoba koje žive u istospolnim zajednicama.

Zakon o azilu⁴

Pravo na azil

Članak 4.

Republika Hrvatska priznat će pravo na azil strancu koji se ne nalazi u zemlji svog podrijetla te se zbog osnovanog straha od proganjanja zbog svoje rase, vjere, nacionalnosti, pripadnosti određenoj društvenoj skupini ili političkog mišljenja ne može, ili se zbog tog straha ne želi staviti pod zaštitu dotične zemlje, ili osobi bez državljanstva koja se nalazi izvan zemlje prethodnog boravišta, a koja se ne može, ili se zbog tog straha ne želi vratiti u tu zemlju.

Zakon o azilu koji je izglasan 2003. godine, stupio je na snagu 01.07.2004. godine. Iako u originalni tekst zakona nije ugrađena eksplicitna odredba koja jamči pravo na azil ako dođe do progona na osnovi spolne orijentacije, izražavamo svoje zadovoljstvo što prema čl. 4. toga Zakona, na osnovi pripadnosti određenoj društvenoj skupini i homoseksualne osobe mogu postati tražiteljima azila u Republici Hrvatskoj ako bi zbog svoje seksualne orijentacije u matičnoj zemlji bile izložene mučenju, nehumanom i degradirajućem tretmanu, kaznenom progonu ili smaknuću.

Prema čl. 11 istog Zakona, definira se suradnja nadležnih državnih tijela s Visokim povjerenstvom UN-a za izbjeglice (UNHCR-om). Politika UNHCR-a, koja se podrazumijeva i u kontekstu ovoga Zakona, jamči homoseksualnim osobama da mogu dobiti status izbjeglice na temelju proganjanja zbog njihove pripadnosti određenoj društvenoj skupini ako se boje napada, nehumanog postupka ili ozbiljne diskriminacije i ako ih njihove vlade ne mogu ili ne žele zaštititi. Također pozdravljamo što proširenje priznavanja prava na azil omogućuje pružanje zaštite ženama kojima u njihovim zemljama prijete fizičko nasilje zato što odbijaju pristati na društvene prisile. Primjena odredbi antidiskriminacijskih odredbi iz Zakona o ravnopravnosti spolova i Zakona o istospolnim zajednicama u slučajevima dodjele azila bit će najbolji primjer implementacije tih zakona. Dana 3. lipnja 2004. održan je okrugli stol pod nazivom Azil u Hrvatskoj nakon 1. srpnja 2004. Njime je potaknuta javna rasprava o pravu na azil, međunarodnopravnim standardima u zaštiti tražitelja azila i azilanata, te o hrvatskom Zakonu o azilu. Do danas nismo zabilježili traženje azila na temelju te osnove, ali pozivamo nadležna tijela da u slučaju zaprimanja takvog zahtjeva istom i udovolje.

Vlada RH uputila je u listopadu 2004. godine u Sabor prijedlog **Zakona o medicinski pomognutoj oplodnji**. Navedeni prijedlog Zakona diskriminirao je žene s obzirom na njihov bračni status. Zakon o ravnopravnosti spolova jamči zaštitu žena od diskriminacije u svim sferama života, pa tako i glede reproduktivnih prava, a osobito s obzirom na njihov bračni i obiteljski status. Smatramo da je kod izrade prijedloga Zakona, došlo do propusta jer nije bio usklađen s hrvatskim zakonodavstvom,

⁴ nn 103/03

posebice sa Zakonom o ravnopravnosti spolova, te međunarodnim pravnim normama. Prijedlog Zakona povučen je s dnevnog reda sjednice Sabora bez ikakvog obrazloženja za javnost. Umjetna oplodnja i dalje ostaje "siva zona" unutar hrvatskog zakonodavstva i prema tome, područje podložno manipulacijama.

Činjenica da je većina homoseksualnih osoba u strahu koristiti se usvojenim zakonima, govori o još uvijek nesigurnoj atmosferi u hrvatskom društvu za slobodan život seksualnih manjina.

Ured za ljudska prava Vlade Republike Hrvatske izradio je i uputio u Sabor **Prijedlog nacionalnog programa zaštite i promicanja ljudskih prava u Republici Hrvatskoj od 2005. do 2008. godine**. U poglavlju "Prioritetna područja zaštite ljudskih prava u prijedlogu nacionalnog programa" koji je upućen Saboru nije bila navedena zaštita prava seksualnih manjina. Smatramo skandaloznim da se mogao dogoditi takav propust od strane Vladinog ureda za ljudska prava, posebice uzimajući u obzir izrazito visok stupanj kršenja ljudskih prava seksualnih manjina u Republici Hrvatskoj. Ipak, pozdravljamo činjenicu da je predsjednik Ureda prepoznao taj propust, nakon što smo na njega ukazali na sjednici Saborskog odbora za ravnopravnost spolova, te se nadamo da će naš amandman biti uvršten prije prvog čitanja u Saboru.

Saborski odbor za ravnopravnost spolova također je dao sljedeću preporuku: "*U poglavlju pod nazivom Suzbijanje rasne i druge diskriminacije u ciljeve je nužno uvrstiti i zabranu diskriminacije prema osobama različite seksualne orijentacije.*"

3. Suradnja s državnim institucijama i tijelima

Izvanredna suradnja ostvarena je s Uredom pravobraniteljice za ravnopravnost spolova, te Uredom pravobraniteljice za djecu. Kvalitetna komunikacija uspostavljena je s Vladom RH, Hrvatskim saborom, Saborskim odborom za ravnopravnost spolova, Saborskim odborom za ljudska prava i prava nacionalnih manjina, Ministarstvom unutarnjih poslova i Ministarstvom vanjskih poslova. Dakle, navedene su institucije imale otvorena vrata i sluha za potrebe seksualnih manjina.

Na nerazumijevanje za prava spolnih i rodnih manjina, kao i nedostatak poštovanja prema predstavnicima/cama nevladine scene i pravobraniteljici za ravnopravnost spolova naišle/i smo u Ministarstvu obrazovanja, znanosti i športa.

4. Mediji

Šutnja medija o homoseksualnosti se u hrvatskim medijima postupno smanjuje, te su stavovi novinara/ki izgrađeniji. Iako nalazimo bolju upoznatost medija s LGBT tematikom, ona je još uvijek nedovoljna. Mediji nedovoljno poznaju terminologiju kojom bi se primjereno koristili govoreći o LGBT zajednici, a često svojom terminologijom promiču diskriminaciju (pederi, lezbe, za transrodne osobe: *on-ona*, *normalni* parovi nasuprot gej parova). S ovim je povezana i neinformiranost i površnost koju nalazimo u tekstovima. Postoji tek pokušaj da se LGBT prava tretiraju kao ljudska prava, dok, u velikom broju napisa, ona to nisu. Mediji se, u pristupanju ovoj tematici, većinom fokusiraju na senzacionalizam, "društvenu pojavu" ili na aspekt seksualnosti.

Ponovno apeliramo da se ne upotrebljava netočan i neprimjeren izraz "homoseksualizam", već ispravni oblik "homoseksualnost".

Uvidom u redovni sadržaj programa TV kuća u Hrvatskoj, utvrdili smo kako se često nalaze greške u prijevodima pa se engleska riječ "gay" koja označava osobe homoseksualne orijentacije često prevodi u pogrdnom obliku "peder", a riječ "straight" koja se odnosi na osobe heteroseksualne orijentacije prevodi kao "normalan" čime se implicira da homoseksualne osobe nisu normalne. Stoga smo HRT-u, RTL-u, Novoj TV i OTV-u uputili preporuke krajem studenog 2004. da se riječ "gay" prevodi kao "gej" ili "homoseksualac", te smo ukazali na važeće zakonske odredbe koje sankcioniraju diskriminaciju po osnovi spolne orijentacije. Službeno smo dobili odgovor iz Ureda ravnatelja HRT-a da su naše

primjedbe osnovane i da će ubuduće nastojati da se takve greške izbjegnu. Odgovore ostalih TV kuća nismo dobili.

Kako je dugo vremena ostalo nejasno iz kojih se razloga ne može emitirati spot Lezbijske organizacije Rijeka – LORI "Ljubav je ljubav", 8. prosinca 2004. uputili smo Uredu ravnatelja HRT-a molbu da se očituje o predmetu. U službenom očitovanju, koje smo primili 9. prosinca 2004., piše kako je "u nadležnosti glavnog ravnatelja HRT-a donošenje odluke o besplatnom emitiranju spotova potpore za humanitarne svrhe od opće koristi s osobito velikom važnošću, što nije slučaj kod ovog spota". Sukladno tome smatramo kako je ocjena glavnog ravnatelja HRT-a neprimjerena jer je jasno da je potreba za emitiranjem spota koji promiče toleranciju i poštivanje osoba različite spolne orijentacije i koji afirmira ljudska prava homoseksualnih osoba velika i da bi se emitiranjem toga spota poboljšao društveni položaj ove manjinske skupine.

LGBT tematika je u hrvatskim medijima prisutna kroz izvještavanje o događajima (inicijative za izmjene u postojećem zakonodavstvu, okrugli stolovi, *LGBT Pride* manifestacije, Kampanje za prava LGBT osoba,) ili je vezana za zabavu. Tema se ne pojavljuje ili je vrlo rijetka u nekom drugom kontekstu: društvo, zdravlje, kultura i sl.

Zanimljivo je da temu sve više nalazimo u intervjuima. S jedne strane, ova tematika je aktualna i trenutno svaka javna osoba u hrvatskom društvu mora biti spremna iznijeti svoje mišljenje o istospolnoj orijentaciji. S druge strane, homoseksualnost je nešto intrigantno, *rijetka neobična pojava*, koja će intervju učiniti "pikantnijim" i zanimljivijim za čitateljstvo.

Analizirajući sâm način pisanja o ovoj tematici⁵, on je većinom neutralan, dakle mediji prenose samo činjenice. Međutim, zabrinjavajuće je da u skoro svakom desetom članku nalazimo diskriminaciju. Ovakvi članci primjer su netolerancije, vrijeđanja, osnaživanja postojećih predrasuda u društvu prema LGBT osobama i diskriminacije. Diskriminacija je vidljiva u govoru mržnje, uvredljivoj terminologiji, onemogućavanju vidljivosti, ograničavanju ljudskih i građanskih prava, podržavanju marginalizacije i socijalne izolacije, širenju mišljenja da istospolna orijentacija treba ostati privatna stvar pojedinca/ke i da LGBT zajednica nema pravo javno tražiti jednakopravnost s heteroseksualnim osobama na društveno-zakonodavnom području i sl. Odražavajući homo/bi/transfobiju, ovakvi tekstovi služe kao plodno tlo nastavljanju fizičkog i/ili verbalnog nasilja prema LGBT osobama. U njima se LGBT osobe naziva protuprirodnima, perverzima, i/ili bolesnima, a homoseksualnost je perverzija, poremećaj i/ili grijeh. Nadalje, u pisanim medijima i dalje prevladava senzacionalizam; istospolna orijentacija tretira se kao egzotika, nešto izvan društvene svakodnevnice i alternativa. Pristranost, predrasude i stereotipe nalazimo najviše u kontekstu načela religije/vjerskih zajednica, heteropatrijahalnom okviru kojeg promiču mediji; duhu tradicije; natalitetnoj politici Hrvatske; u etiketiranju i tretiranju homo/biseksualnosti kao bolesti ili nečeg perverznog itd. Ovi članci su uglavnom autorski komentari.

Negativne članke najviše susrećemo u kolumnama, pismima čitatelja/ica, te u Glasu koncila. Za izdvojiti je, da se ove godine u medijima Crkva oštro suprotstavlja pravima istospolno orijentiranih osoba, te da neki njeni predstavnici javno promiču diskriminaciju i govor mržnje (npr. homoseksualnost se stavlja na listu suvremenih grijeha, uz nacizam ili terorizam!).

Nasuprot ovome, 10% članaka afirmativno prilaze LGBT tematici, ukazuju na diskriminaciju lezbijki i gej muškaraca kako na društvenom, tako i na području legislative. Treba dodati i to da mediji pokazuju spremnost da objavljuju reakcije i izjave LGBT udruga. Također, unutar medija postoji jedan broj novinara/ki spremnih na zalaganje za promicanje prava spolnih i rodnih manjina.

Iz praćenja koliko i kako mediji pišu o LGBTIQ⁶ tematici, dolazimo do sljedećeg zaključka: najviše se govori o homoseksualnosti, u 84% članaka (gej tematika i dalje dominira nad lezbijskom), dok se biseksualnost vrlo rijetko spominje (3%). U pisanim medijima, transrodnost/transseksualnost je potpuno marginalizirana (6%), te se primjećuje neinformiranost medijskih djelatnika i pogrešne interpretacije. Queer tematike i interseksualnosti nema u medijima.

⁵ Praćenje i senzibiliziranje pisanih medija Lezbijska organizacija Rijeka „LORI“ provodi od 2001.g. Ove godine, započele smo Kampanju za senzibiliziranje medija, te je praćenje medija započelo 18. lipnja 2004. i trajat će 10 mjeseci.

⁶ LGBTIQ (lezbijke, gej muškarci, biseksualne, transrodne, transeksualne osobe, interseksualnost i queer tematika)

Mediji su se, tek nedavno počeli koristiti terminom LGBT. Često su neinformirani o njegovu značenju. Ovo je vrlo važno, budući da se inzistiranje medija na pojmu homoseksualnost, podržava binarnost heteroseksualnost - homoseksualnost. Najviše se dakle govori o osobama istospolne orijentacije, a ne o sveukupnoj zajednici seksualnih i rodni manjina, čime se isključuje sveukupnost različitih seksualnih orijentacija, te rodni identitet i njegovo izražavanje.

Primjećuje se pozitivan pomak u odnosu na istraživanje pisanih medija 2003. Međutim, predrasuda i stereotipi, neinformiranost medijskih djelatnika/ica, te diskriminacija prisutni u medijima govore o nužnosti daljnjeg zalaganja na edukaciji medija, senzibiliziranju novinara/ki, te uspostavljanju bolje suradnje.

5. Odgoj i obrazovanje

Smatramo da kroz odgojno obrazovni sustav Republike Hrvatske nisu ispunjeni osnovni preduvjeti za odgoj i obrazovanje za ljudska prava.

Školski udžbenici još uvijek su puni rodni stereotipa i nisu osjetljivi za prava seksualnih, ali ni drugih manjina.

Program katoličkog vjeronauka za osnovne škole trenutno u najviše sati obrađuje temu ljudske seksualnosti u osnovnim školama. U metodičkim uputama nastavne cjeline koja obrađuje temu ljudske seksualnosti, homoseksualna orijentacija navodi se kao primjer "pogrešnog" oblika seksualnosti, čime se učenike potiče na diskriminaciju. Štoviše, homoseksualnost se nalazi u istom "paketu" kako vjeronaučni program kaže "pogrešnih" oblika seksualnosti kao što su incest i prostitucija.

Proglašavanje homoseksualnosti "pogrešnim" oblikom seksualnosti unutar vjeronaučnog programa u suprotnosti je s čitavim nizom međunarodnih i domaćih propisa koji reguliraju zabranu diskriminacije i pravo na potpunu i točnu informaciju.

Zanimljivo je da je termin "pogrešan" nedavno zamijenjen terminom "grešan". Nakon naše reakcije na ovaj diskriminativni program, te reakcije pravobraniteljice za djecu i pravobraniteljice za ravnopravnost spolova, Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa nije poduzelo ništa, već je odlučilo samo promijeniti termin, kako bi se crkvenim izrazima izbjegle daljnje tužbe.

Problem je također što mnoge škole stavljaju vjeronauk u sredinu dnevnog rasporeda sati, pa učenice/i koje/i ne pohađaju sate vjeronauka ostaju na školskim hodnicima. Smatramo da se vjeronauk treba provoditi u vjerskim ustanovama, a ne u javnim školama. Ako vjeronauk već postoji u školama treba biti stavljen kao nulti ili zadnji sat nastave, kako učenice/i koji ne pohađaju te sate ne bi bile/i zanemarene/i, te se ne bi stvarao pritisak na pohađanje vjeronauka.

U Republici Hrvatskoj ne postoji u sklopu nastavnog programa spolni odgoj kao zaseban predmet, već postoje programi koje se provode na inicijative nevladinih organizacija; MEMO AIDS i Teen STAR. MEMO AIDS je zdravstveni program, te ne obuhvaća sve aspekte koje bi program spolnog odgoja trebao sadržavati. Teen STAR je apstinencijski program za koji se sve više škola počelo opredjeljivati pod utjecajem crkve.

Program cjelovitog spolnog odgoja Teen STAR analizirali smo i utvrdili da je diskriminativan u odnosu na spol, spolnu orijentaciju i bračni ili obiteljski status te tako protivan važećem hrvatskom zakonodavstvu. Sporni program provodi se kao predmet fakultativne nastave u 70 osnovnih i srednjih škola u Hrvatskoj, uz stručno pozitivno mišljenje Zavoda za školstvo RH, kao i potporu Ministarstva znanosti, obrazovanja i športa. Svoju opservaciju o programu uputili smo Uredu pravobraniteljice za djecu, te Uredu pravobraniteljice za ravnopravnost spolova s preporukom da se program uskladi s hrvatskim zakonodavstvom ili povuče iz provedbe u školama. Ocijenili smo kako program, osim što ne udovoljava zakonskim i ustavnim odredbama, ne sadrži elementarne pedagoške kriterije za svoju provedbu što je bila jedna od naših temeljnih zamjerki.

Državna pravobraniteljica za djecu, gđa. Ljubica Matijević Vrsaljko, dostavila je 2. studenog 2004. Ministarstvu znanosti, obrazovanja i športa mišljenje s preporukom, potvrdivši većinu navoda iz naše

opservacije i ukazavši da program ne samo da je protivan hrvatskom zakonodavstvu već se kosi i s Konvencijom o pravima djeteta. Tražila je da se daljnje provođenje programa uvjetuje usklađivanjem s hrvatskim zakonodavstvom i spomenutom Konvencijom.

S obzirom na to da su predstavnici udruge Teen STAR koja je zadužena za koordinaciju provedbe istoimenog programa u hrvatskim osnovnim i srednjim školama u svojim javnim istupima kroz medije jasno izrekli kako smatraju kako je "heteroseksualnost vrednija od homoseksualnosti" uz obrazloženje da homoseksualni odnos ne može rezultirati prokreacijom, tražili smo da nam upute javnu ispriku, što su odbili učiniti. Stoga smo sredinom prosinca Općinskom državnom odvjetništvu u Zagrebu podnijeli kaznenu prijavu protiv predsjednice udruge gđe. Kristine Pavlović i dopredsjednika gosp. Ladislava Ilčića, smatrajući kako je javnim iznošenjem i pronošanjem stava o nadmoćnosti po osnovi spolne orijentacije kao i u cilju omalovažavanja počinjeno kazneno djelo iz čl. 174., st. 3. Kaznenog zakona. Također, smatrajući kako su u provedbi svojeg programa, voditelji sporne udruge uskratili djeci prava koja proizlaze iz Konvencije o pravima djeteta (prema mišljenju pravobraniteljice Matijević-Vrsaljko), smatrali smo kako postoje obilježja kaznenog djela povrede ravnopravnosti građana iz čl. 106., st. 1. KZ-a. Kaznena istraga protiv navedenih počinitelja je u tijeku.

S obzirom na to da program Teen STAR može biti obogaćen vjerskim sadržajima, iako načelno bez diskriminacije u odnosu na vjeru, ali određen prema zastupljenosti pojedinih vjera u školama, može se zaključiti da se on kroz spolni odgoj predstavlja i kao alternativan program vjeronaučnog odgoja što relativizira problematiku spolnog odgoja koja se treba temeljiti na znanstveno utvrđenim činjenicama, a ne na vjerskim dogmama. Činjenica da se moralni imperativ religije nameće kao kriterij ostvarenja osobne zrelosti, po čemu se sudi o vrijednostima čovjeka i njegovih izbora, otvara nužno i problematiku širenja spolno prenosivih bolesti jer je pouzdano utvrđeno da je učinkovitost programa temeljenih na takvim uvjerenjima neznatna. Iako pobornici ovog programa tvrde kako se ne protive korištenju kondoma, jasno je iz njihovih stavova da svaki spolni odnos koji ne rezultira prokreacijom ima manju vrijednost od ostalih vrsta odnosa, što implicira da spolni odnos u kojem se koristi kondomima nije poželjan te da osobe koje stupaju u takve spolne odnose neće biti "cjelovite i zrele".

U vezi s navedenim izražavamo duboko nezadovoljstvo što nadležno Ministarstvo tijekom svake rasprave o spolnom odgoju u državnim školama uvažava podjednako, ako ne i s većom zastupljenošću, mišljenja predstavnika Katoličke crkve i drugih vjerskih zajednica pred mišljenjima meritornih stručnjaka s toga područja, što ukazuje ne samo na nesposobnost nadležnog Ministarstva da se nosi s modernim civilizacijskim standardima nego i njegovu nemogućnost da osigura zakonitost provedbe obrazovnih programa u Republici Hrvatskoj.

Tražimo da se ovakvo povjerenstvo raspusti, da Ministarstvo odobri program *Ljudska seksualnost i kvaliteta života*, te ga što prije počne provoditi u školama. Također tražimo da se program udruge *Teen Star* odmah suspendira iz odgojno-obrazovnog procesa.

6. Homofobija u istupima javnih osoba

Činjenica da se homoseksualnost u sve većoj mjeri pojavljuje kao tema javne rasprave u protekle dvije godine rezultirala je time da se prilikom ispitivanja stavova osoba iz javnog i političkog života vrlo učestalo pojavljuju prava seksualnih manjina kao relevantno pitanje.

Takav je bio slučaj i za vrijeme predizborne kampanje predsjedničkih izbora u prosincu 2004. i siječnju 2005. godine. Neki su predsjednički kandidati izrazili homofobične stavove, dok su drugi koji su ranije imali jednako diskriminatorne stavove, iako nisu u potpunosti podržali prava seksualnih manjina, ipak uložili svjestan napor u nadilaženju predrasuda. Prava seksualnih manjina u predizbornoj kampanji podržala je predsjednička kandidatkinja Đurđa Adlešić. Predsjednik Stjepan Mesić je u jednom od intervjua vezanom za otmicu Domagoja Margetića izjavio: "Iz pouzdanih izvora doznao sam da ga je otela grupa homoseksualaca. Što su radili s njim, ja ne znam". Na ovu predsjednikovu izjavu reagirale/i smo postavljajući pitanje na koji su način pouzdani izvori otkrili seksualnu orijentaciju gospodina Margetića i kako je moguće da se sam čin kaznenog djela otmice tumači po seksualnoj orijentaciji počinitelja", te zatražili od predsjednika Mesića da se u roku od 15 dana službeno izjasni o tome. Predsjednik se ispričao zbog navedenoga na konferenciji za medije.

Na 1. programu HRT-a, dana 29. ožujka 2004. godine emitirana je emisija **"Res publica: Ekumena – odnos religije i spolnosti"** u kojoj je novinarka Verica Sikora u prilogu o životu mladih u Osijeku izrekla: "Nažalost, mora se konstatirati da nam je mladost u paklu droge, da se prva seksualna iskustva pomiču prema sve nižoj dobnoj granici, da i među mladima ima onih sa homoseksualnim iskustvima".

Udruga Iskorak uputila je otvoreno pismo Odboru za ravnopravnost spolova Hrvatskoga sabora, koji je isto prosljedio Uredu državne pravobraniteljice za ravnopravnost spolova. Nakon analize sadržaja sporne emisije Ured je 1. srpnja 2004. utvrdio kako je dotična novinarka izrijekom opisala homoseksualna iskustva kao "loša" i time izrekla sud koji nije u skladu s čl. 6., st. 2. Zakona o ravnopravnosti spolova i s čl. 21., st. 1. Zakona o istospolnim zajednicama, te je uputio preporuku da se u programima i emisijama HRT-a ubuduće ne pojavljuju sadržaji koji nisu u skladu s odredbama i duhom pravnih propisa.

Također se želimo osvrnuti na mišljenje koje je dala prof. Dubravka Hrabar predstojnica *Katedre za obiteljsko pravo pri Pravnom fakultetu u Zagrebu* na konferenciji udruge Teen STAR, a trenutno je dostupno na Internet stranicama udruge:

"Smatramo da nema nikakvih neusklađenosti Programa cjelovitog spolnog odgoja "Teen STAR" s odredbama Ustava RH, Konvencije o pravima djeteta ni Obiteljskog zakona. Ovim programom promiče se spolni odgoj koji djeci nudi odgovoran odnos prema spolnosti, a posljedično tome, i štiti djetetovo pravo na zdravlje.

Ukazivanje na poželjnost potpune i skladne obitelji, nije diskriminatorna okolnost, osobito kad se u provedbi programa u dostatnoj mjeri naglasi jednakost svih ljudi, osobito djece, bez obzira na različite osobine koje ih mogu karakterizirati (pa tako i pripadnost jednoroditeljskoj obitelji).

Dojam je da je kritika usmjerena Programu zlonamjerna, da su pojedini stavovi izvučeni iz cjeline konteksta i pogrešno protumačeni, te da je cijeli tekst negativno intoniran, skrivajući poruke određenih, u društvu manje zastupljenih skupina ljudi."

Sastavljanjem ovakvog mišljenja u kojem se navode seksualne manjine kao manje zastupljena skupina ljudi, čime se implicira i manje bitna, te podržava diskriminatoran program, smatramo da je prof. Dubravka Hrabar prekršila odredbe iz Zakona o ravnopravnosti spolova, izravno se zalagajući za diskriminaciju u obrazovnom sustavu RH. Želimo također naglasiti da je prof Hrabar i ranije u svom intervjuu Vjesniku, izjavila da su "brakovi homoseksualaca neprirodni".

Osobe koje su imale homofobične ispade u medijima tijekom 2004. godine su: Živko Kustić, Zdravko Mamić, Otto Barić, Anto Kovačević, Ljubo Česić, Boris Mikšić, Petar Grašo, Željka Fattorini i dr.

Vjerujemo kako su takvi stavovi ponajprije odraz neznanja javnih osoba o ljudskoj seksualnosti.

7. Nasilje i diskriminacija

Nasilje i diskriminacija nad seksualnim manjinama i dalje je česta pojava u hrvatskom društvu. Oblici nasilja su različiti, od psihičkog, preko verbalnog do fizičkog nasilja. Gorući problem je i dalje strah žrtava koje ne prijavljuju doživljeno nasilje zbog moguće stigmatizacije okoline. Također, pripadnici seksualnih manjina nisu upoznati sa svojim pravima, ni s mehanizmima zaštite tih prava. Upravo iz tog razloga, stvaran broj nasilnih događaja gotovo je nemoguće procijeniti, a slučajevi koji dođu do procesuiranja su većinom slučajevi nasilja nad na aktivistkinjama i aktivistima nevladinih organizacija.

Tijekom listopada na zidovima mnogih zgrada na zagrebačkoj Ljubljanci pojavile su se prijetnje smrću predsjedniku Iskoraka Dorinu Manzinu.

Dana 05.11.2004. u 0:50 sati četvorica muškaraca napali su kuću u kojoj živi predsjednik Iskoraka Dorino Manzin prilikom čega su ciglom s ulice razbili prozor na kući, a zatim su pobjegli u nepoznatome smjeru.

Pravni tim Iskoraka i Kontre je u protekloj godini izdao Priručnik za korištenje antidiskriminacijskih odredbi i zakona Republike Hrvatske kako bismo LGBT populaciju bolje upoznali s pravnim sustavom

Republike Hrvatske i mogućnostima zaštite njihovih prava, te ih informirali kome se mogu obratiti u slučajevima kršenja njihovih prava. Također, pokrenuli smo telefonsku liniju na kojoj se pripadnici i pripadnice seksualnih manjina mogu informirati o radu pravnog tima i svojim pravima.

U protekloj godini Pravni tim dobio je devet dojava nasilja nad seksualnim i rodnim manjinama. U većem broju slučajeva bila je riječ o napadima na gej muškarce, ali zabilježeni su i napadi na lezbijke. Napadi su se najčešće događali u večernjim satima u strogom centru Zagreba. Upravo zbog tog razloga kontaktirali smo nadležne osobe u policiji i zatražile redovite sastanke kako bismo razmjenjivali informacije i zajedno radili na unapređenju sigurnosti građanki i građana. Nadamo se da će doći do uspješne suradnje, a o tome ćemo redovito izvještavati javnost.

Za vrijeme održavanja "MTV Valkana Beach Festivala" prema izjavama svjedoka došlo je do zadirivanja, naguravanja i ismijavanja homoseksualnih osoba od strane policije.⁷ Oštro osuđujemo takvo ponašanje policije držeći kako je došlo do diskriminacije na temelju rodnog izražavanja, jer ostaje nejasno po kojim "parametrima" je policija procjenjivala tko je homoseksualna osoba.

Osim fizičkih napada, Pravni tim zabilježio je slijedeće oblike diskriminacije nad pripadnicima/cama seksualnih manjina: prijetnje, diskriminacija na radnom mjestu, uništavanje privatne imovine.

Također zabilježile smo i slučajeve diskriminacije, odnosno iznošenja ideja o nadmoćnosti, te omalovažavanja po osnovu seksualne orijentacije putem medija. U 2004. godini procesuirana su 2 takva slučaja: slučaj Dražena Lajesića iz tvrtke «Zagreb media d.o.o.» koja upravlja serverom web stranica www.vjera.com, te slučaj Kristine Pavlović i Ladislava Ilčića predstavnica/ka udruge Teen STAR.

Dražen Lajesić, K-DO-9623/04

Pravni tim je tijekom rujna 2004. godine zaprimio nekoliko dojava da se na web stranicama www.vjera.com nalaze sadržaji kojima se iznose ideje o nadmoćnosti kao i u cilju omalovažavanja po osnovi vjere, spola i seksualne orijentacije. Navodi su provjereni uvidom u sadržaj stranica i analizom nekih od spornih tekstova gdje doista postoje obilježja kaznenog djela iz čl. 174., st. 3. i st. 4. Kaznenog zakona. Kao autor stranica naveden je stanoviti Ivan Lukić. Kako bismo odredili vlasnika servera na kojemu se stranice održavaju, korištenjem WHOIS servisa odredili smo IP adresu i sukladno tome utvrdili da serverom upravlja tvrtka "Zagreb media d.o.o." koju zastupa gosp. Dražen Lajesić. Sukladno utvrđenom činjeničnom stanju uputili smo 13. listopada 2004. gospodinu Lajesiću molbu da u roku od 8 dana od primitka našeg dopisa ukloni sporne stranice jer ćemo u protivnom biti prisiljeni podnijeti kaznenu prijavu nadležnom Državnom odvjetništvu. Nismo dobili službeni odgovor pa smo uputili telefonski poziv gospodinu Lajesiću koji je odgovorio kako nema namjeru ukloniti sporne stranice. Stoga smo u suradnji sa Ženskom mrežom Hrvatske uputili Općinskom državnom odvjetništvu u Zagrebu prijedlog za pokretanje kaznenog postupka protiv gosp. Dražena Lajesića po osnovi spomenute odredbe Kaznenog zakona. Argumentirali smo da iako su tekstovi napisani prije stupanja na snagu Zakona o izmjenama i dopunama Kaznenog zakona (NN 105/04), osumnjičeni je prije podnošenja prijedloga bio obaviješten o biću toga kaznenog djela i daljnjim održavanjem web stranica nakon stupanja izmjena KZ-a na snagu što opravdava našu pritužbu prema načelu zakonitosti. Također, izrazili smo sumnju da je gosp. Dražen Lajesić i sam autor tih tekstova te se krije iza pseudonima kao Ivan Lukić. Općinsko državno odvjetništvo je rješenjem od 31. prosinca 2004. odbacilo podnesenu kaznenu prijavu uz obrazloženje da iz spornih tekstova nije razvidno je li ih osumnjičeni sam i pisao, a kazneno djelo iz čl. 174., st. 3. kao i st. 4. može se počinuti jedino s izravnom namjerom te da sporni tekstovi predstavljaju stavove o odabranim temama i da samim time ne sadrže postupanje kojim bi opisalo namjeru osumnjičenika da počini kazneno djelo rasne i druge diskriminacije. Sukladno čl. 55., st. 1. Zakona o kaznenom postupku, Pravni tim je osporavajući obrazloženje nadležnog Državnog odvjetništva uputio optužni prijedlog Općinskom sudu u Zagrebu protiv osumnjičenika, izražavajući stav da iako ne osporava stajalište Državnog odvjetništva da se to kazneno djelo može počinuti samo s izravnom namjerom, osumnjičeni udovoljava načelima sudionitva iz čl. 35., st. 4. KZ-a od onog trenutka kada je postao svjestan da daljnjim održavanjem stranica može počinuti kazneno djelo, pa je nečinjenjem (odbio ukloniti stranice) ostvario njegovo počinjenje prema čl.

⁷ Razgovor sa Marcco Graberom, organizatorom festivala, Novi list, 18. 08. 2004, str. 42.

25., st. 2. i čl. 44., st. 2. KZ-a. Također, tumačenje Državnog odvjetništva da sporni tekstovi sadrže stavove o određenim temama i tako ne čine obilježja kaznenog djela iz čl. 174., st. 3. KZ-a ocijenili smo problematičnim, jer iz toga proizlazi da svaki pisani, audiovizualni ili drugi sadržaj kojima se iznose ili pronose ideje o nadmoćnosti ili sa ciljem omalovažavanja predstavljaju stavove pojedinca, pa se provedbeno gubi značenje ove odredbe Kaznenog zakona. Dodali smo kako je Državno odvjetništvo predmet odbacilo samo temeljem opservacije našeg podneska dok pritom nije postupilo sukladno ovlastima iz Zakona o kaznenom postupku kako bi utvrdilo postoje li doista i u kojoj mjeri obilježja spomenutog kaznenog djela. Predmet je na Općinskom sudu u Zagrebu zaprimljen 19. siječnja 2005. godine.

Teen STAR, K-DO-9624/04

Dana 2. studenog 2004. godine u tjedniku "Nacional" objavljen je članak s naslovom "Katolički program Teen STAR uči da je seks negativan" u kojoj je dopredsjednik udruge Teen STAR, gosp. Ladislav Ilčić dao izjavu koja glasi: "Smatramo da je heteroseksualnost vrednija od homoseksualnosti". Smatrajući kako je izražavanjem takvog stava gosp. Ilčić doveo u neravnopravan odnos osobe homoseksualne orijentacije sa osobama heteroseksualne orijentacije, uputili smo istog dana udruzi Teen STAR molbu da se u roku od 8 dana javno ispriča. Dana 9. studenog 2004. zaprimili smo službeno očitovanje koje je uputila predsjednica udruge Teen STAR, gđa. Kristina Pavlović, opravdala je stajalište svoje udruge time što smatra da je heteroseksualni odnos vredniji od homoseksualnog, zato što u homoseksualnom odnosu ne može nastati novi život, dakle dijete i zato što su djetetu za odgoj potrebni i otac i majka. Smatrali smo kako je to stajalište veoma problematično, ne samo po pitanju homoseksualnih osoba već i svih onih osoba koje stupaju u spolne odnose bez namjere da se prokreiraju, jer je to značilo da su odnosi tih osoba također manje vrijedni. Stoga smo zaključili kako se izražavanjem takvog stajališta putem javnosti ostvaruju obilježja kaznenog djela iz čl. 174., st. 3. Kaznenog zakona pa smo 12. studenog 2004. u suradnji sa Ženskom mrežom Hrvatske uputili prijedlog za pokretanje kaznenog postupka protiv osum. Kristine Pavlović i osum. Ladislava Ilčića Općinskom državnom odvjetništvu u Zagrebu. Također, opservacijom mišljenja Ureda državne pravobraniteljice za djecu od 02. studenog 2004. da je sadržaj programa Teen STAR u suprotnosti sa Konvencijom o pravima djeteta, zaključili smo da su autori ovog programa njegovim provođenjem u školama uskratili djeci prava koja proizlaze iz Konvencije i na taj način počinili povredu ravnopravnosti građana iz čl. 106., st. 1. Kaznenog zakona, pa je prijedlog za pokretanje kaznenog postupka podnesen i po osnovi toga članka. Kazneni postupak protiv osumnjičenikā je u tijeku.

MORH, KMPDO-685/04

Dana 15. listopada 2004. godine na službeni e-mail udruge Iskorak pristigle su tri poruke prijetećeg sadržaja upućene predsjedniku udruge Dorinu Manzinu kao i ostalim članovima, koje odgovaraju obilježjima kaznenog djela prijetnje iz čl. 129., st. 2. Kaznenog zakona. Uvidom u server u vlasništvu udruge Iskorak utvrđeno je da je poruke uputio korisnik IP adrese br. 194.152.240.10 koja pripada Upravi za informatiku, Ministarstva obrane Republike Hrvatske. Sve informacije o tom slučaju prosljeđene su nadležnoj policijskoj postaji, a zbog toga kaznenog djela pokrenuta je istraga u Ministarstvu unutarnjih poslova kao i u MORH-u te je Općinskom državnom odvjetništvu 21. listopada 2004. upućen prijedlog za pokretanje kaznenog postupka protiv nepoznatog počinitelja. Posredstvom Ureda za ljudska prava Vlade RH, dobili smo 23. prosinca 2004. godine očitovanje MORH-a da su djelatnici kriminalističke Vojne policije izvršili operativno-kriminalističku obradu i utvrdili identitet počinitelja, pa je sukladno čl. 186., st. 6. ZKP-a podneseno posebno izvješće Općinskom državnom odvjetništvu u Zagrebu.

8. Javne manifestacije

U 2004. godini održane su dvije veće manifestacije s tematikom seksualnih manjina.

Zagreb Pride 2004.

Dana 30. lipnja 2004. održana je i treća po redu povorka ponosa seksualnih i rodnih manjina Zagreb Pride. Glavne teme kojima se bavio ovogodišnji Zagreb Pride bile su prava transrodnih osoba i homofobija Crkve. Zahvaljujući vrlo dobrom policijskom osiguranju, nisu zabilježeni napadi na povorku.

Queer Zagreb, održao se od 23. do 30. travnja 2004. Pozitivno je da je čitav festival prošao bez ijednog incidenta. Posebno treba istaknuti spremnost umjetnice Radojke Šverko da nastupa s "London Gay Symphony Orchestra". Gospođa Šverko je taj način odaslala poruku kako bi javne osobe trebale podržati nastojanja seksualnih manjina za svojim pravima. Ali da nije još uvijek u Hrvatskoj lako stati uz seksualne manjine, potvrđuje i činjenica da je Josipa Lisac otkazala svoj nastup s "London Gay Symphony Orchestra" uz obrazloženje "kako bi mogla imati problema sa skinsima"⁸. Jednako tako potrebno je istaknuti kako je ravnatelj kina Europa gospodin Mate Matić odbijao promovirati u izlozima kina festival Queer Zagreb, a na sâm dan otvorenja festivala u navedenom kinu, gospodin Matić odbio je doći na posao. Kasnije, 13. 6. 2004. gospodin Matić je u foajeu kina Europa, grubo naguravao i verbalno prijetio Zvonimiru Dobroviću, programskom voditelju festivala Queer Zagreb. Smatramo da je nedopustivo da osobe tako rigidnih i nasilnih stavova vode kulturne institucije u Zagrebu i zato pozdravljamo njegovu smjenu.

9. Zdravstvo

Slučaj dr. Darka Labure ispred HLK

Tjednik "Zadarski regional" objavio je 17. studenog 2004. godine članak u kojem je psihijatar dr. Darko Labura, ravnatelj psihijatrijske bolnice Ugljan dao znanstveno neutemeljenu informaciju da je homoseksualnost "svojevrsan poremećaj", a pozivajući se pritom na svoju struku. Kako su se već u slučaju istog karaktera, od tadašnjih tvrdnji prof. Vladimira Grudena da je homoseksualnost duševni poremećaj, ogradile i Hrvatsko psihijatrijsko društvo kao i Hrvatska liječnička komora, jasno je da iznesena tvrdnja nije sukladna stajalištu struke. Kako smatramo da je tim postupkom, dr. Labura počinio povredu čl. 1., st. 4. Kodeksa medicinske etike i deontologije (NN 47/04), a samim time je učinjena i povreda čl. 2., st. 2., pst. 5. Zakona o liječništvu (NN 121/03), uputili smo 23. studenog 2004. Hrvatskoj liječničkoj komori prijedlog za pokretanje disciplinskog postupka u spornom predmetu i izricanje javnog ukora. Također, uputili smo "Zadarskom regionalu" demanti tvrdnje da je homoseksualnost poremećaj priloživši službena očitovanja strukovnih organizacija, koji je ubrzo objavljen.

Od dana podnošenja prijedloga do danas nismo dobili službeno očitovanje o tome hoće li se pokrenuti postupak niti kakav je njegov tijek. Kako je Hrvatska liječnička komora svojevrsno izvršno tijelo i osigurava načelo zakonitosti liječničke profesije, smatramo da odgađanjem rješavanja ovog pitanja dokazuje nesposobnost provođenja zakona. Sukladno tome, razmotriti ćemo podnošenje kaznene prijave nadležnom Državnom odvjetništvu protiv dr. Darka Labure zbog kaznenog djela rasne i druge diskriminacije po osnovi čl. 174., st. 3. Kaznenog zakona.

Pravilnik o krvi i krvnim sastojcima

Analizom sadržaja Pravilnika o krvi i krvnim sastojcima, koji izdaje Ministarstvo zdravstva i socijalne skrbi sukladno Zakonu o lijekovima i medicinskim proizvodima, utvrdili smo da se u čl. 16. spornog pravilnika kao davatelji krvi trajno isključuju osobe s homoseksualnim ponašanjem. Kako Ministarstvo zdravstva i socijalne skrbi ima zakonsku obvezu izdati novu verziju Pravilnika, 13. listopada 2004. uputili smo istom tijelu preporuku da se čl. 16. izmjeni tako da se "osobe s homoseksualnim ponašanjem" zamijene s "osobe s rizičnim seksualnim ponašanjem". Argumentirali smo da homoseksualno ponašanje nije jedino rizično ponašanje kojim se širi HIV/AIDS i da na taj način sastavljen pravilnik, osim što ima diskriminatorne implikacije, isključuje i druge oblike seksualnih ponašanja koji mogu biti rizični. Među osobe s rizičnim seksualnim ponašanjem, dakako bile bi svrstane i homoseksualne osobe s takvim ponašanjem, dok je vrlo važno naznačiti da homoseksualno ponašanje samo po sebi nije rizično. Također, ukazali smo i na preporuke izdane od Svjetske zdravstvene organizacije.

Predmetni Pravilnik, unatoč zakonskoj obavezi Ministarstva, do danas nije donesen pa je i dalje na snazi sporni Pravilnik. Preporuku upućenu Ministarstvu zdravstva i socijalne skrbi uputili smo na uvid Uredu državne pravobraniteljice za ravnopravnost spolova.

⁸ Globus, 28. 4. 2004., str. 59.

10. Buduće aktivnosti Pravnog tima

Kako bi se što kvalitetnije zaštitila ljudska prava seksualnih i rodni manjina u RH pozivamo:

- Hrvatski sabor i Vladu RH da što prije uvrste zabranu diskriminacije na temelju seksualne orijentacije u Ustav RH i sve preostale relevantne zakone. Time bi se otvorio put za istinsku jednakost svih građana RH.
- Nadležna tijela da ukinu diskriminaciju istospolnih partnera i partnerica uvođenjem registriranog partnerstva za istospolne i raznospolne partnere, izjednačenog u pravima s bračnom zajednicom.
- Nadležne organe da pojačaju institucionalnu zaštitu prava seksualnih manjina.
- Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa da uvede seksualnu edukaciju u osnovne i srednje škole u sklopu koje će se objektivno govoriti o seksualnosti i seksualnim manjinama, te da redefinira diskriminatorni dokument Program katoličkog vjeronauka za osnovne i srednje škole.
- Hrvatsku televiziju i sve nezavisne televizijske kuće da aktivno primjenjuju naše preporuke za prevođenje stranih filmova i na taj način uklone diskriminacijske i omalovažavajuće izraze iz tog aspekta svojih programa. Također tražimo da u svoje programe uvrste emisije i filmove koji se bave LGBT identitetima. Očekujemo da će takvi programi biti emitirani u terminima kada ih može pratiti većina građanki i građana.
- Pripadnice i pripadnike seksualnih manjina da se što više koriste legalnim instrumentima RH kako bi izborili svoja prava i zaštitili i obranili svoj identitet. Kako bismo ih ohrabрили u tom pogledu uskoro ćemo izdati i drugo izdanje našeg Priručnika za korištenje antidiskriminacijskih odredbi izakona RH
- Nadležne institucije da prepoznaju prava i potrebe transrodnih osoba, te da uz seksualnu orijentaciju uvrste zabranu diskriminacije i na temelju rodnog izražavanja i identiteta u zakone i Ustav RH.
- Nadležne institucije da u slučaju promjene spola omoguće pravo na promjenu osobnog imena i ostalih relevantnih podataka transseksualnim osobama.

Sanja Juras
koordinatorka Lezbijske grupe Kontra
voditeljica Pravnog tima Iskoraka i Kontre

Kristijan Grđan
predstavnik Iskoraka u pravnom timu Iskoraka i Kontre

Dorino Manzin
predsjednik Iskoraka